

בנפש התשובה

שיעורים בספר

אורות התשובה

מאת הרב

רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

פרקים א - יא

הרב אליעזר קשתיאל

”אי אפשר לבר בלא תבן” (ברכות נה ע”א)

בקשתנו שטוחה בפני הלומדים לשלוח את הערותיהם,
לטובת המהדורות הבאות.

עריכה - דוד שלמה וכטל

הגהה - נתנאל שאול וצבי דיין

עיצוב ועימוד - אשחר & more

הפקה - ספריית בית אל

אלול התשע”ה

מהדורה שנייה - אלול התשע”ז

כל הזכויות שמורות

ניתן להעתיק ולצלם שלא למטרות מסחריות.

לפרטים והזמנות:

חנות הספרים שעל יד הישיבה לבוגרי צבא, עלי.

אביחי - 050-8846929

יזהר - 052-6198874

www.korimnavon.co.il

”נר ה' נשמת אדם”
הספר מוקדש לעילוי נשמת
פינחס אליהו נבון ז”ל
בן שמחה תבדל”א
נלב”ע יב ניסן התשעד
ת.נ.צ.ב.ה

”נר ה' נשמת אדם”
הספר מוקדש לעילוי נשמת
אמי מורתי
טובה (גיטי) מלכה וכטל ע”ה
בת איידל פרימט תבדל”א
שהשנה יחול יום השנה העשירי לפטירתה
ורב הכאב על חסרונה.
נלב”ע ר”ח כסליו התשס”ו
ת.נ.צ.ב.ה

”נר ה' נשמת אדם”
הספר מוקדש לעילוי נשמת
חברנו האהוב
הרב יהודה עובדיה זצ”ל
בן שמחה תבדל”א
נלב”ע ד’ מר-חשוון התשע”ה
ת.נ.צ.ב.ה

תוכן עניינים

9	הקדמת המחבר
10	הקדמת העורך
13	הקדמת הרב
	פָּרָק א
19	תְּשׁוּבָה טְבֵעִית, אֲמוּנִית, שְׂכֵלִית
	פָּרָק ב
29	תְּשׁוּבָה פְּתָאוּמִית וְתְּשׁוּבָה הִדְרָגִית
	פָּרָק ג
35	תְּשׁוּבָה פְּרֻטִית מִפְּרֻשֵׁת וְתְּשׁוּבָה סְתֵמִית כְּלִלִית
	פָּרָק ד
45	הַתְּשׁוּבָה הַפְּרֻטִית הַיְחִידִית וְהַתְּשׁוּבָה הַכְּלִלִית הַצְּבוּרִית הָעוֹלָמִית, בְּעוֹלָם וּבְכַנְסוֹת יִשְׂרָאֵל
	פָּרָק ה
73	הַכְּרָחִיּוֹת מְצִיאוֹת הַתְּשׁוּבָה וּפְעֻלָּתָהּ בְּאָדָם, בְּעוֹלָם וּבְכַנְסוֹת יִשְׂרָאֵל
	פָּרָק ו
89	מְצִיאוֹתָהּ וּפְעֻלָּתָהּ הַפְּנִימִית שֶׁל הַתְּשׁוּבָה בְּעִמְקֵי גִנוּי הָאָדָם וְהָעוֹלָם וּכְנֻסוֹת יִשְׂרָאֵל
	פָּרָק ז
115	עֶרְפָם שֶׁל הַרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה, צִיּוּרָה וּמַחְשְׁבֵתָהּ
	פָּרָק ח
129	מְכַאוּבֵי הַחֵטָא וְיִסוּרֵי הַתְּשׁוּבָה וּמְרַפָּא הָאֲרֵתָהּ
	פָּרָק ט
157	עֶרְךָ הַרְצוֹן הַמְתַגַּלָּה עַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה
	פָּרָק י
179	הַכְּרָחִיּוֹת הַתְּשׁוּבָה וְהַתּוֹרָה זֶה לְזֶה בְּכִלְיוֹתֵיהֶן וּבְמַעְלּוֹתֵיהֶן הָעֲלִיוֹנוֹת
	פָּרָק י"א
201	מְקוֹרוֹת הַתְּשׁוּבָה בְּכִלְיוֹת הַהוּיָה וּבְרוּחֵי הַתְּשׁוּבָה הָעֲלִיוֹנָה

הקדמת המחבר

ידיד נפשנו יזהר נבון הי"ו דחף אותנו להוציא לאור שיעורים על ספר אורות התשובה למרן הרב קוק זצ"ל. שיעורים אלה, שהועברו באכסניה של תורה, ישיבת 'בני-דוד' בעלי, יוצאים לאור לעילוי נשמתו של אביו פינחס אליהו נבון זצ"ל מראשי הציבור בעיר ירוחם ת"ו.

אלמלא אהבתנו ליוהר ומשפחתו, לא היינו נוטלים לעצמנו משימה כה נכבדה, אבל "אהבה מקלקלת את השורה".

אנו תקווה ששיעורינו הדלים יאהיבו את הספר הנפלא על צעירי הצאן, ויעזרו למצוא נתיבי תשובה לכל החפץ לגשת אל הקודש, והיה זה שכרנו.

בין חפציו האישיים של הקדוש - סגן אוריאל פרץ הי"ד, נמצא בכתב ידו פתק ובו ציטוט מאורות התשובה: "כל מה שהתשובה מתעמקת יותר, הולכת יראת המות ומתמעטת, עד שפוסקת לגמרי".

אוריאל, בנם של אליעזר ז"ל, ותבדל"א מרים, פרץ, היה לוחם אמיץ, מפקד מוביל שנהרג בלבנון כשהלך בראש חייליו. לא זכינו להכירו, אך דמעותינו זולגות כל עת שאנו נזכרים בפסקה שהיתה צמודה לגופו והוליכה אותו בחייו ובמותו.

היו דברינו בספר זה לזכר נשמתו העליונה והטהורה.

לוואי שלא נכשל בדברי תורה, שלא ניטעה או נטעה, ודברינו יהיו לתועלת הרבים.

"יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי".

אליעזר קשתיאל

אב התשע"ה

הקדמת העורך

לְמַנְצַח מְזִמּוֹר לְדוֹד: בְּבֹא אֵלָיו נָתַן הַנְּבִיא כְּאֲשֶׁר בָּא אֶל פֶּת שֶׁבַע: חֲנִי אֱלֹהִים כְּחֶסֶדְךָ כָּרֵב רַחֲמֶיךָ מִחַה פְּשָׁעֵי: (הרבה) הָרַב כִּפְסֵנִי מֵעֹנֵי וּמַחְטָאֵי טְהַרְנִי: כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע וְחַטָּאֵי נִגְדֵי תִמִּיד: לָךְ לְבַדְךָ חֲטָאֵי וְהִרַע פְּעִינֶיךָ עֲשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדַבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְּשִׁפְטֶיךָ: הֵן בְּעִוּוֹן חוֹלַלְתִּי וּבַחֲטָא יַחְמַתֵּנִי אֲמִי: הֵן אֲמַת חֲפִצְתָּ בְּטַחוֹת וּבִסְתֵם חֲכֵמָה תוֹדִיעֵנִי: תַּחֲטָאֵנִי כְּאִזּוֹב וְאֶטְהַר תִּכְבֹּסֵנִי וּמִשְׁלַג אֶלְבִּיִן: תִּשְׁמִיעֵנִי שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה תִּגְלַנֶּה עֲצָמוֹת דְּפִית: הִסְתַּר פְּנֶיךָ מִחֲטָאֵי וְכָל עֹנְוֵתֵי מִחַה: לֵב טְהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נְכוֹן חִדַּשׁ בְּקֶרְבִּי: אֵל תִּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קְדֹשְׁךָ אֵל תִּקַּח מִמֶּנִּי: הִשִּׁיבָה לִי שִׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי: אֶלְמֹדָה פִּשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֶלְיָךְ יִשׁוּבוּ: הִצִּילֵנִי מִדְּמַיִם אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תִרְגַּן לְשׁוֹנֵי צְדָקְתֶךָ: אֲדִנִּי שְׁפֹתֵי תִפְתַּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: כִּי לֹא תַחֲפֹץ זִבְחַ וְאַתְנַה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה: זְבַחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נְשֻׁבָה לֵב נְשֻׁבָה וְנִדְבָה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה: הִיטִיבָה בְּרִצּוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַם: אֲזַ תַּחֲפֹץ זְבַחֵי צְדָק עוֹלָה וְכִלְיִל אֲזַ יַעֲלוּ עַל מִזְבְּחֶךָ פְּרִים: (תהילים נא)

זוכים אנו בסיעתא דשמיא להוציא לאור את שיעורי מורנו הרב אליעזר קשתיאל, בספר אורות התשובה לרא"ה קוק זצ"ל. שיעורים שנאמרו בישיבה לבוגרי צבא 'בני-דוד', שביישוב עלי. במשך תקופה ארוכה זכינו לטעום ממסכת התשובה הגדולה, אותה כתב הרב וערך בנו הרב צבי יהודה, זכר צדיקים לברכה, ושמחנו על האפשרות להטעים גם אחרים ממה ששמעו אוזנינו.

"כל הקדוש מחברו, חרב מחברו", כתב הרמב"ן בבואו לירושלים, בעצם ימי הגלות, ולימדנו שלפעמים, ככל שדבר מקודש יותר, כך הסכנה לו גדולה יותר. התשובה היא אחד מאותם דברים קדושים, היא קדמה לעולם, היא יסוד ועל כן, כשהזנחה ונשכחה, נחשך אורה ונוטל ביתר שאת.

ב-טו"ב פרקים שכתב הרב, נגאלה התשובה ממאסרה והחלה להאיר מחדש את אורה. אם חשבנו פעם שהיא פרי יוזמתו של היחיד, בא הרב ולימדנו שהיא זרם החיים שזורם בכל המציאות כולה ומנהלה. אם חשבנו שהיא דורשת מהאדם להשתנות ולוותר על עצמו, בא הרב ולימדנו שהיא מחזירה את האדם לעצמיותו. אם ניסינו להסיק מסקנות מהר מדי, ללכת לקצה השני ולחשוב שתשובה היא תשובה רק כשהיא מלבבת ונעימה, השיבנו הרב אל האמצע ולימדנו שתשובה אמיתית מביאה איתה גם מכאובי נפש וייסורים. מסכת שלמה של תשובה.

מחד, לא נעיד על עיסתנו. אך מאידך, גם לא נמנע טוב מבעליו: בהירות השיעורים וטוב הטעם בהסברת הפסקאות, שחלקן קשות להבנה, הופכים את הספר לכלי עזר משמעותי לרוצים להיכנס לעולמו של רואה האורות - אורות התשובה.

ברצוננו להודות למורנו הרב אליעזר קשתיאל שליט"א על התורה והעבודה שאנו זוכים לקבל ממנו, על השיעורים הנפלאים והעזרה בעריכה וליקוט המקורות. תפילתנו לה' יתברך שיזכה ללמד אותנו תורה ומידות לאורך ימים ושנים.

תודה רבה לעשרות תלמידי מוסדות 'בני-דוד' שנרתמו לעבודת השכתוב והעריכה, ביחוד נודה לישעי דנינו וישי כהן הי"ו, תלמידי המכינה, ברכת ה' על ראשם עם גיוסם. נודה גם לחברינו היקרים נתנאל שאול וצבי דיין שעמלו רבות בהגהה למען יצא דבר מתוקן. תודתנו שלוחה גם לספרית 'חווה' שאפשרה לנו לעשות שימוש בגרסה המנוקדת של הספר.

תודה רבה לחברנו נדיב הלב יזהר נבון, מי שדחף, עודד, ניהל ועסק בהוצאה לאור של הספר. לפני כשנתיים, עם הישמע דבר מחלת אביו, קיבל על עצמו יזהר, יחד עם שאר בני המשפחה, לעסוק בהוצאת ספרי קודש לרפואתו. אחרי תקופה ארוכה של התמודדות עם המחלה, בשבת הגדול התשע"ד, נפטר אביו - פינחס אליהו בן שמחה ז"ל, לבית עולמו. מאז הפטירה עוסקת המשפחה בהנצחת האב על ידי עוד ועוד שיעורים וספרים שמוקדשים לעילוי נשמתו - וספר זה בכללם. יהי רצון שלא ישמע עוד שוד ושבר בגבולכם וזכות הלימוד בספר תעמוד לכם ולזרעכם.

"מודים אנחנו לפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש", שנתת לנו כוחות לפועלנו וברכה בעמלנו, הלוואי ונזכה ש"כאשר נקום מן הספר, נחפש באשר למדנו אם יש בו דבר אשר נוכל לקיימו... ובזה יהיו כל ימינו בתשובה" (אגרת הרמב"ן).

אלול התשע"ה

עלי ת"ו

הַקְדָּמַת הַרֵב

בעזרת ה' יתברך

זה כמה אני נלחם מלחמה פנימית ורוח חזקה דוחפת אותי לדבר על דבר התשובה, וכל רעיונותי רק בהם מרוכזים. התשובה היא תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים, עליה בנויות כל התקוות האישיות והצבוריות, היא מצות ד' שהיא מצד אחד קלה שבקלות, שהרי הרהור תשובה הוא כבר תשובה, ומצד אחד הרי היא קשה שבקשות, שלא יצאה עדין אל הפעל במלוואה בעולם ובחיים.

הנני מוצא את עצמי נוטה לחשב ולדבר תמיד רק על אודותה. הרבה פתוב בתורה, בנביאים ובדברי חכמים על אודותה, ולדורנו עדין הדברים סתומים וצריכים ברור. הספרות, המשוטטת בכל הזויות שיש שם שירה וחיים, לא תדרה כלל לתוך אוצר החיים הנפלא הזה, אוצר התשובה. באמת, לא התחילה כלל להתעניין בו, לדעת את תכונתו וערכו, אפלו מצדו הפיזי, שהוא מלבב לאין חקר, וקל וחמר שלא נקפה אצבע עדין על דבר צדו המעשי, ביחוד כמה שנוגע למצבי החיים החדשים שלנו.

אנכי הנני נדחף מעצמותי הפנימית לדבר על דבר התשובה. והנני נסלד בעצמי ממחשבתתי: הראוי אנכי לדבר על דבר התשובה? פתבו על דבר התשובה גדולי הדורות שעברו, הנביאים והחכמים היותר טהורים, החסידים היותר גדולים, ואיך אוכל אנכי להתיצב בקהלם? אבל לא תוכל כל חלשה בעולם לפטרני מתביעתי הפנימית: מכרח אני לדבר על דבר התשובה, ודוקא בצדה הספרותי והמעשי, להבנת התכן שלה בדורנו, ולהגשמתה בחיים, בחיי הפרט ובחיי הכלל.

הפרקים הראשונים של ספר אורות התשובה הם פרקים שהרב כתב וערך בעצמו, לאחר מכן נמצאים פרקים אותם ערך הרב צבי יהודה, אשר ליקט פסקאות מכתבי היד כדי להשלים את המלאכה. מכל מקום, רואים שלרב היתה תכנית לכתוב מערכה שלמה בנושא התשובה, מה שגרם לזה שזכינו להקדמה מאוד מיוחדת, הקדמה בסגנון אישי.

"זה כמה אני נלחם מלחמה פנימית ורוח חזקה דוחפת אותי לדבר על דבר התשובה". המלחמה אותה הרב חווה, כפי שנראה בהמשך, היא מלחמה בין ה"רוח החזקה" שדוחפת אותו, לבין רצונות אחרים שמתנגדים לה. "וכל רעיונותי רק בהם מרוכזים". בדרך כלל,

אנחנו רגילים לחוות מציאות הפוכה - קודם כל אדם מתרכז במשהו ורק אחר כך הוא רוצה לדבר עליו. כאן הרב מעיד שישנה איזו רוח חזקה שמעוררת אותו לדבר, לא הוא המקור של הרצון הזה, אלא הרוח ממרום היא שסוחפת אותו ומעלימה כביכול את הבחירה האישית שלו. כאילו ההנהגה האלוהית בעולם דורשת לדבר בנושא התשובה ולכן, כמו שהוא כותב בהמשך: "אנוכי הנני נדחף".

אך מנגד, גם הצד האישי נמצא: "כל רעיונותי רק בה הם מרוכזים". יש אפוא התאמה בין הרוח המאוד עליונה שמעוררת את הרב לעסוק בתשובה, כי היא נושא בוער וחשוב, לבין הרצון הפנימי שלו לדבר עליה. ה"רוח החזקה" פוגשת את "רעיונותי" ושניהם רוצים, יחדיו, להתעסק באותו נושא.

הרב לא יכול להסביר מדוע ישנה "רוח חזקה" שדוחפת אותו "לדבר על דבר התשובה", כל מה שהוא יכול להסביר זה רק למה "כל רעיונותי רק בה הם מרוכזים". הסיבה הראשונה היא ש"התשובה היא תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים". התורה כולה בנויה על עקרון התשובה. אנו יודעים ש'תורה קדמה לעולם',¹ אבל ישנם כמה דברים נוספים שקדמו לעולם, וביניהם התשובה:² "בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל",³ עוד לפני יצירת ההרים, "תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם". עוד קודם שהיה עולם היתה כבר הקריאה לתשובה. התשובה, בדומה לתורה, שייכת לתשתית המציאות, היא לא עוד פרט, היא שייכת לרובד מאוד יסודי וראשוני בעולם.

הקב"ה ברא עולם ובמעשה הזה עצמו נוצרה בעיה. קודם הבריאה, "בטרם כל יציר נברא",⁴ היה רק הבורא. "הוא ושמו", כלשון המדרש.⁵ ופתאום, ברגע הבריאה, מופיעה יצירה שהיא כבר לא הבורא, אלא נפרדת מהבורא. לכאורה, יש כאן ירידה ממצב מושלם, למצב בו יש עולם חסר ופגום. אלא שכל מטרת הבריאה היא התשובה - השבת הבריאה אל מקורה. התשובה היא הסיבה לבריאת העולם. לא רק התורה בנויה על עקרון התשובה, כל מושג הבריאה מתאפשר מכוח עקרון זה. הקב"ה יצר ריחוק בשביל ההתקרבות שתבוא אחר כך. ישנה כנראה מעלה בהתקרבות שבאה לאחר ריחוק, ולמעלה הזו ניתן להגיע רק אם יברא עולם.

"עליה בנויות כל התקוות האישיות והציבוריות". תקווה - היא אחד הדברים החשובים

1 פסחים נד ע"א.

2 שם.

3 תהלים צ, ב.

4 מתוך פיוט "אדון עולם".

5 פרקי דרבי אליעזר ג; נפש החיים ב, ב.

עבור כל אדם. כשחברה מגיעה למצב של חוסר תקווה, היא אבודה. מה מקור התקווה שלנו, מי אמר לנו שיש למה לקוות? בחיים האנושיים יש מעין אמון בסיסי בזה שהמצב ישתפר, ישנה תקווה ויש עתיד טוב שאליו אפשר להגיע. אילולא קיומה של התשובה, לא היתה בנו האופטימיות שאכן נגיע אל אותו עתיד. התשובה מהווה מקור לתקווה, ובעצם בסיס לכל החיים.

עד כה דובר על חשיבות התשובה וכעת נוספת עוד נקודה. התשובה "היא מצוות ה' שהיא מצד אחד קלה שבקלות, שהרי הרהור תשובה הוא כבר תשובה, ומצד אחד הרי היא קשה שבקשות, שלא יצאה עדיין אל הפועל במלואה בעולם ובחיים". התשובה היא נושא עם פריסה רחבה מאוד, היא יכולה להיות הדבר הכי קל ובאותו זמן היא יכולה להיות הדבר הכי קשה. קשה מאוד להכיל את גודלה ורוחבה של התשובה.

הגמרא אומרת,⁶ שאם ראש כנופיה ידוע ומפורסם בא לקדש אשה ואומר לה: 'הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק גמור', אפילו אם כולנו יודעים שהוא אחד מראשי הפשע המאורגן, אותה אשה מקודשת לו, 'שמא הרהר תשובה'. היכן עוד מצינו שהרהור, מחשבה קלה, נחשב כבר כמעשה? מצד שני, האם מישהו יכול לומר על עצמו שהוא כבר סיים לחזור בתשובה ברמה האישית? אדם יכול לומר בלי להתבלבל שהוא קיים מצוות הנחת תפילין היום בבוקר - הוא לא צריך להתבייש והוא יכול להיות בטוח בעצמו. אדם יכול לומר שהוא אכל כזית מצה בליל הסדר וגם בזה הוא ירגיש שלם ובטוח. אבל האם מישהו יכול להעיד על עצמו שהוא קיים את מצוות התשובה?

אם כן, ראינו עד כה שני פנים ביחס לתשובה - מרכזיותה של התשובה ומרחב הפריסה שלה.

"הנני מוצא את עצמי נוטה לחשוב ולדבר תמיד רק אודותיה. הרבה כתוב בתורה, בנביאים ובדברי חכמים על אודותה", התשובה היא נושא שדובר בו הרבה מאוד, אבל "לדורנו עדין הדברים סתומים וצריכים ברור".

הרב כותב לרב חרל"פ אגרת, שידועה בשם 'אגרת התשובה',⁷ בה הוא מדגיש שלכל דור יש הארת תורה מיוחדת משלו וממילא גם הארת תשובה שונה. אלו דברים דומים למה שכותב הגר"א, על כך שלכל דור ישנה הארת התורה שלו.⁸ דברי תורה צריכים כל פעם לבוש אחר, צורת הסברה שונה. הדבר הזה נכון בכל מקצועות התורה - לפני מאה

6 קדושין מט ע"ב.

7 אגרת שעח.

8 אבן שלמה יד, ט.

וחמישים שנה כתבו קיצור שולחן ערוך ולמרות שהוא מצוין, נוספו עליו מאז עוד המון ספרי קיצורים של הלכות. מי שיהיה כאן עוד מאה חמישים שנה יגלה שיהיו עוד אנשים ש'מציאו את הגלגל' ויוציאו עוד ספרי קיצורים. כך גם עם ספרי המוסר. לכאורה הכל כבר נכתב, ועדיין בכל דור ודור הדברים נכתבים מחדש בשפה ובסגנון שמתאימים לדור. התשובה גם היא צריכה להילמד על הרקע של הארת הדור שלנו, איך הוא קולט ומקבל את התשובה, ובוה עדיין "הדברים סתומים וצריכים ברור". הרב מסתכל ימינה ומסתכל שמאלה ולא רואה מי שעוסק בזה.

הרב חוזר בהרבה אגרות וכתבים על כוחה של "הספרות" בדורנו. אם פעם אנשים בודדים היו מושפעים מספרים, אינטלקטואלים ואנשי רוח, ועיקר ההשפעה על הציבור ההמוני היתה דרך דרשות ונאומים, כיום המילה הכתובה נמצאת בכל מקום. יש לזה כמה גורמים - רמת ההשכלה, התפתחות הדפוס ועוד. "הספרות", שהפכה להיות נושא מרכזי, "המשוטטת בכל הזוויות שיש שם שירה וחיים", היא, עם כל מרכזיותה בתקופתנו, "לא חדרה כלל לתוך אוצר החיים הנפלא הזה, אוצר התשובה".

לא רק שהיא לא הגיעה לעסוק באוצר התשובה, היא "באמת, לא התחילה כלל להתעניין בו, לדעת את תכונתו וערכו, אפילו מצדו הפיזי, שהוא מלבב לאין חקר". אפילו בתיאור "הפיזי" של רעיון התשובה, האופטימיות והתקווה שהיא מוסיפה בעולם, גם בזה הספרות עוד לא התחילה לטפל. אפשר אפילו לומר את ההפך - רוב רובם של הסופרים משקיעים את כוחם בתיאור הכישלונות האנושיים. המורכבות, הסיבוכים, חוסר היכולת והייאוש, תופסים מקום מאוד רחב באמנות. התשובה לא מקבלת במה.

"וקל וחומר שלא נקפה אצבע עדין על דבר צדו המעשי" של אוצר התשובה, "ביחוד במה שנוגע למצבי החיים החדשים שלנו". שוב הרב מזכיר כאן את העובדה שהתשובה צריכה להילמד גם על הרקע של התקופה, תקופת דור הגאולה, בה אנו מחדשים את חיי עם ישראל בארצו. באגרת שאותה הזכרנו, כותב הרב שאי אפשר לעסוק בנושא התשובה ולהתעלם מהעובדה שיש כאן התחדשות גדולה, שעם ישראל שב לארצו. כל הספר שלנו מוביל לכיוון הזה, בזה גם עוסק הפרק האחרון, שכותרתו: "ההתגלות הגדולה של התשובה בחיי ישראל ובתחיתו בארצו". זוהי חתימת הספר.

הרוח החזקה שדוחפת את הרב "לדבר על דבר התשובה", מגיעה מצורך השעה. נכון שגם ברמה האישית, "כל רעיונותי רק בה הם מרוכזים"; ונכון שהתשובה, היום כמו לפני חמש מאות שנה, "היא תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים", אבל לא זה הגורם לכתובת הספר והדיבור בנושא. הרב כותב שהוא כביכול חסר בחירה, אין לו ברירה אלא

לעסוק בתשובה, כי "לדורנו עדין הדברים סתומים". יש כאן 'מת מצווה', או סוג של פיקוח נפש, המחייב לכתוב ולדבר על התשובה.

"אנוכי הנני נדחף מעצמותי הפנימית לדבר על דבר התשובה". הדחיפה הזו עצמה מעוררת בתוך הרב מלחמה פנימית. מול הדחיפה וחוסר הבחירה, מול ההכרח לעסוק ולדבר על התשובה, עומדת הרגשה הפוכה: "הנני נסלד בעצמי ממחשבותי: הראוי אנוכי לדבר על דבר התשובה?".

הרי התשובה "תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים, עליה בנויות כל התקוות האישיות והציבוריות", אין דבר יותר כללי ועליון ממנה. על דברים כל כך כלליים יכולים לדבר רק הנביאים, או אלה שהתקרבו בדרגתם לנבואה. "כתבו על דבר התשובה גדולי הדורות שעברו, הנביאים והחכמים היותר טהורים, החסידים היותר גדולים", אלה שהגמרא אמרה עליהם שחסידותם הביאה אותם לידי רוח הקודש.¹⁰ זהו סדר הגודל של האנשים שראויים לדבר על התשובה, "ואיך אוכל אנוכי להתיצב בקהלם?".

אולם, כיוון שבדורנו התשובה היא סוג של 'מת מצווה' ואין מי שיטפל בה, לכן הרב מוכרח לעסוק בה. בשונה מספרים אחרים שכתב הרב, כמו למשל ביאור לסיפור התפילה, כאן הוא מרגיש צורך להתנצל ולומר, שבמקום שאין אנשים הוא חייב להיות איש.¹¹ מתוך ההקדמה 'המתנצלת' הזו אנחנו מקבלים מיקוד לשני הנושאים בהם יעסוק הספר: נושא ראשון הוא מרכזיותה של התשובה, זה ש"היא תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים". נושא שני הוא רוחבה - היא יכולה להיות "קלה שבקלות" וגם "קשה שבקשות". ובנוסף, העובדה שהתשובה צריכה להתברר לדור הזה.

הרב ידבר על התשובה בצורה מאוד ספרותית ובהבעה מאוד עשירה, אך הוא גם ידבר על צידה המעשי. לא פשוט להבין את הדברים, ננסה ללכת בעקבותיו ככל שנצליח.

9 "תניא: איזהו מת מצווה? כל שאין לו קוברין". ערוכין יז ע"ב.

10 סוטה ט, טו.

11 אבות ב, ה.

פֶּרֶק א

תְּשׁוּבָה טְבֵעִית,
אֲמוּנִית, שְׂכֵלִית

את

התשובה אנו מוצאים בשלש מערכות: (א) תשובה טבעית, (ב) תשובה אמונית, (ג) תשובה שכלית.

בתשובה הטבעית יש שני חלקים: תשובה טבעית גופנית ותשובה טבעית נפשית.

הגופנית סובבת את כל העברות נגד חקי הטבע, המוסר והתורה, המקשרים עם חקי הטבע, שסוף כל הנהגה רעה הוא להביא מחלות ומכאובים, והרבה סובל מזה האדם הפרטי והכללי. ואחרי הברור שמתברר אצלו הדבר, שהוא בעצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שבא לו, הרי הוא שם לב לתקן את המצב, לשוב לחקי החיים, לשמר את חקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב ויחיה וישובו אליו החיים בכל רענונותם. המדיצינה עוסקת בזה אמנם הרבה, אבל לא נשתכללה כפי הנראה עדיין לגמרי עבודה גדולה זו, ולא נמצא עדין הפתרון הנכון לכל שאלות התשובה הגופנית, עד כמה שיש בגבולות החיים להחזיר לאדם את כל האבוד ממנו מצד החטאים מהרסי הגוף וכחותיו. וכפי הנראה מקצוע של תשובה זו תלוי הוא, בקשר חזק, ביתר חלקי התשובה הרוחנית-הטבעית, האמונית והשכלית.

יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים "מוסר פליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכשסר מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדין לא נשחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו. חלק זה של התשובה הוא מסבך הרבה מאד, תלוי הוא בתנאים רבים, פנימיים וחיצוניים ויש בו כמה דרכי הטעה, שחובה היא להשמר מהם, אבל מפל מקום הוא אחד היסודות, שתכן התשובה נשען עליהם.

אחרי התשובה הטבעית באה האמונית, היא החיה בעולם ממקור המסרת והדת, שהיא עוסקת הרבה בתשובה. התורה מבטיחה לשבי פשע סליחה. חטאות היחיד והצבור נמחים על ידי תשובה. הנביאים מלאים הם דברים נשגבים על דבר התשובה. בכלל, כל ערך התוכחה התורנית, בנוי הוא על התשובה האמונית. במעמקיה ישנם פרטים לאין חקר, אשר אף כלליהם היסודיים דורשים הרחבת דבורים ובאורים רבים.